

ФЕЛИКС ЈАСЈЕЊСКИ МАНГА

Краков је град са највећим бројем музеја у Пољској. Само Народни музеј има 10 зграда. Од 1920. године у његовом саставу налази се и збирка уметнина једног од најцењенијих пољских колекционара, Феликса Александера Јана Зђислава Јузефа Онуфрија Јасјењског Манге, који је поклонио своју пребогату збирку јапанске и пољске уметности поменутом музеју. Реч је о потомку породице Јасјењски, с грбом Доленга, једне од најимућнијих и најутицајнијих земљопоседничких породица у Пољској у XVIII и XIX веку. По мајци је потицао из породице Воловски, с грбом Биво, која је поседовала имања претежно на Мазовшу, док је у време Велике емиграције, која је уследила после Новембарског устанка 1831. против царске Русије, живела и деловала у Паризу. Из ње је потицала позната пијанисткиња и композиторка, Шопенова ученица Марија Шимановска, којој је он 1832. посветио Мазурку у Б-дуру, и чија је ћерка Целина била удата за једног од највећих пољских песника, Адама Мицкјевича.

Рођен је 1861. године на породичном имању Гжегожовице, али је боравио и на другим бројним породичним имањима широм Пољске, Литве и Украјине. То му је омогућило солидно школовање и бројне боравке у иностранству, поготову током XIX и почетком XX века, када је Пољска била подељена и под окупацијом Русије, Пруске и Аустрије. Тако су чланови породице живели повремено у Варшави, Лавову, Кракову, а после устанака 1831. и 1860. против царске Русије и у Паризу. Године 1873. уписали су га у приватну школу на руском „Јан Панкјевич” у Варшави. Учио је, наравно, и

француски. После ње похађао је IV мушку гимназију. Студирао је економију, филозофију, књижевност, историју и музику у Дорпату и Берлину. Ниједне студије није завршио. Као разлог навођени су проблеми које је имао од детињства с очима, а вероватно и његова химерична природа. Оженио се 1867. Тересом Лабенцком, с породичним грбом Кораб (Брод). Живели су у Варшави. Син Хенрик Аугуст Теодор, будући архитекта, родио им се 1888. Брак се убрзо после рођења сина јединца распао. Његова жена се са сином вратила родитељима. Без обзира на тај фијаско Феликс је започео путовања по Немачкој, Француској, Италији, Швајцарској, Енглеској, Белгији, Холандији, Шпанији, Блиском истоку, Светој земљи, Египту, обилазећи музеје, галерије, позоришта, опере, библиотеке, антикваријате, пратећи концерте, сусрећући се с писцима и уметницима. Најзначајнији су његови боравци у Паризу и Лондону крајем XIX и почетком XX века, у време великог интересовања ових средина за уметност Јапана, Кине, Индије, Сијама, Камбоџе, Индонезије, Монголије, Тибета. Та уметност је веома утицала на француске и друге уметнике, који су боравили и стварали у Паризу, тадашњој културној престоници света. Између осталих утицала је и на пољске уметнике који су стварали у време Младе Пољске (1890–1918). За њу су, као за нешто потпуно ново, били заинтересовани и колекционари, који су почели да купују пре свега јапанске дрворезе, а временом и керамику, порцелан, оружје, одећу, тканине...

Јасјењски није био само колекционар већ и писац, есејиста, ликовни критичар. У часописима *Химера*, *Књижевни и уметнички месечник*, *Ламус*, *Криџика*, *Пуџник*, *Исџина* објављивао је текстове које је сакупио и 1901. објавио у веома обимној књизи *Manggha. Promenades á travers les mondes, l'art et les idées*, док је 1904. заједно с Адамом Цибулским Ладом објавио албум *Пољска уметност. Сликарсџиво*. Псеудоним Manggha, који на јапанском значи цртеж, преузео је од назива дрвореза јапанског уметника Хокусаија. У складу с материјалним могућностима, Феликс Јасјењски је свуда где год је боравио проналазио и куповао уметнине. Купујући, помагао је и многим пољским уметницима, утичући тиме на културни живот сваког пољског града у коме је боравио. Од 1888. до 1901. живео је у Варшави, а од 1901. до 1929. у Кракову. Познајући западноевропску и источњачку уметност, многе од пољских уметника је усмеравао ка актуелној, модерној уметности, држећи бројна предавања, организујући изложбе пољских и јапанских уметника.

Настанивши се 1901. трајно у Кракову, своју колекцију је држао у свом пространом стану у Улици Св. Јана 1, на другом спрату, непрестано је допуњујући. Његов салон био је један од најзначајнијих

и најпосећиванијих у целој Пољској, која се у том делу налазила под аустријском окупацијом и називала се Галиција, и где је владала највећа слобода у области културе и уметности. У Кракову су настајала бројна уметничка удружења и институције науке и културе. Стварали су, пратећи европске уметничке трендове, младополски уметници попут Јуљана Фалата, Леона Вичулковског, Јузефа Мехофера, Војћеха Вајса, Јузефа Панкјевича, Фердинанда Рушчица, Стањислава Виткјевича, Олге Бознањске, Јацека Малчевског, Стањислава Виспјањског и многих других. Стварали су подржавани материјално од колекционара – патриота, који су као и Манга њиховим делима обогаћивали краковски Народни музеј. Обогаћивали су га и оснивањем Друштва љубитеља Народног музеја. Како је Краков крајем XIX и почетком XX века био релативно мали град, са педесетак хиљада становника, сви су се познавали, без обзира на класну подељеност пољског друштва, која је званично постојала до 1923. године. Према томе, није било ништа необично што је Манга учествовао и у оснивању чувеног краковског кабареа Зелени балончић, који је деловао од 1905. до 1911, смештен у кафани Михаликова јама у Флоријањској улици. Његови програми, нарочито божићни, нису заостајали за европским. О Мангином месту у тим програмима говоре и бројни портрети, које и сада можемо видети у најпознатијим краковским колекцијама, чији аутори су Јацек Малчевски, Леон Вичулковски, Олга Бознањска, Војћех Вајс, Карол Тихи, Стањислав Денбњицки, Дамаша Котовски, Стањислав Виткјевич, Јузеф Мехофер, Теодор Аксентович, Казимјеж Шихулски, Стањислав Казимјеж Островски, Тадеуш Цибулски, Малгожата Лада Маћонгова и други. Бројне анегдоте везане за његове подухвате у области културног живота најзначајније пољске престонице говоре о њему и као личности, лику, како би се то данас рекло. Сакупио је велики број експоната, посебно збирку јапанских дрвореза из разних периода (4600), као и тканине, скупочене пољске племићке појасеве и ћилиме, персијске тепихе, намештај (европски, пољски и источњачки), музичке инструменте, старо оружје, ретке књиге, рукописе, а с обзиром на своје музичко образовање и записе народних песама и мелодија. Јасјењски је најпре намеравао да све то поклони Народној музеју у Варшави, међутим, не наишавши на одговарајуће прихватање своје колекције у Варшави, 1920. се определио за Народни музеј у Кракову. На такву одлуку је по свој прилици утицало то што је аустријска окупација за Пољаке била подношљивија од руске, под којом се налазила Варшава. У тренутку одлуке располагао је са петнаестак хиљада експоната, од чега је 6500 било из области јапанистике. Захтевао је од краковских власти, са којима је склопио уговор о

примопредаји, да његова збирка добије стални смештај, да се не раздваја и да он до краја живота буде њен директор. За многе неочекивано, у томе га је подржао и син јединац Хенрик, одрекавши се права на наслеђе. Манга је 1924. за то награђен Официрским крстом Ордена препорођене Пољске. Умро је 1929. и сахрањен је на познатом Раковицком гробљу.

Како је Пољска после 123 године распарчаности 1918. године ослобођена и поново уједињена, збирка је дотле држана у дародавчевом стану у Улици Светог Јана 1, да би после његове смрти била смештена у Кући Влођимјере и Адама Шолајског, на Шчепањском тргу, у најужем центру Кракова, с обзиром на своју величину само делимично. Пољско сликарство из периода Младе Пољске смештено је углавном у Сукјењицама, трговачком центру из XIV века, на Главном тргу, у једној од филијала Народног музеја. Чува се и у кући сликара Јузефа Мехофера у Крупњичој улици, у Музеју Станислава Виспјањског, у Палати бискупа Еразма Ђолека, у Музеју Чарториских. Истовремено, Манга је при краковској Академији лепих уметности, коју је реорганизовао сликар и ректор Јуљан Фалат, основао награду за младе пољске сликаре, графичаре, вајаре и музичаре. Године 1902. је учествовао и у оснивању Удружења пољских графичара.

Највреднији део колекције, такозвана јапанистика, све до краја осамдесетих година XX века чуван је у дародавчевом стану у Улици Св. Јана 1, који је третиран као филијала Народног музеја. Од 1994. године чува се у Јапанском центру за уметност и технику Манга. Пре тога, 1906. године приредио је мању изложбу јапанске уметности у Друштву пријатеља лепих уметности. Имала је за циљ да Пољаке упозна са њеном суштином, јер по њему: „Уметност постоји ради уметности. Због тога изазива дивљење целог цивилизованог света.” Са тим се велики број Пољака, с обзиром на непостојање државе током целог XIX века, није слагао, што је био и један од главних разлога што своју колекцију није поклонио варшавском Народног музеју.

Постоји занимљива прича на ту тему. Непосредно после Другог светског рата, 1944. године изложбу јапанске уметности у Сукјењицама видео је студент сликарства, будући режисер Анджеј Вајда. Видео и никада је није заборавио. Године 1987. Вајда је за свој филмски рад добио Награду Кјота. И, после много деценија, одлучио је да целу суму, 350.000 долара, поклони за изградњу музеја за збирку јапанске уметности Феликса Јасјењског Манге. Реализацију ове идеје подржали су град Краков и јапанска влада. Зграду је на обали Висле, преко пута краљевског дворца Вавел, пројектовао јапански архитекта Арата Исозак. У њеном остварењу

учествовао је и пољски архитекта Кшиштоф Ингарден. Објекат је музејски и конференцијски. Поред сталне поставке организују се повремене изложбе повезане с јапанском уметношћу, културом и техником. Организују се и курсеви јапанског језика, калиграфије, церемоније кувања чаја, уметности икебанае и јапанских плесова, које похађају многи Краковљани, између осталих похађала их је и нама позната песникиња Ева Зоненберг, деведесетих година XX века, за време својих студија филозофије. Веома често у њему се организују предавања о јапанском позоришту, филму, музици, филозофији, религији, књижевности, дизајну, маскама, историјским костимима, фотографији и сл.

Године 2002. Центар Манга је посетио јапански цар Акихито са супругом Михико. У част цара и царице организована је изложба дрвореза јапанског уметника из XIX века Хирошија Утагаве.

Од 2004. године Центар Манга је самостална установа културе, што наводи на закључак да „јапанистика” у Пољској има дубље корене. Пољски уметници који су крајем XIX и почетком XX века студирали у Минхену, Паризу, Берлину и Бечу (Леон Вичулковски, Олга Бознањска, Јузеф Панкјевич, Јуљан Фалат, Ана Биљска Бохдановичова, Стањислав Виспјањски и др.) сусрели су се са њом. И у Европи се од краја XIX века до данас Јапану као теми посвећују изложбе дела уметника који су стварали у духу јапанског сликарства, у највећој мери импресионистима: Мане, Дега, Моне, Ван Гог и др. Тада је започело и колекционирање јапанске уметности, што потврђује јапанска колекција у Музеју Ван Гога у Амстердаму.

Јапанском утицају није одолео ни пољски племић, колекционар, писац и ликовни критичар Феликс Јасјењски Манга, „ватрени и меланхолични Лах”, „Јапанац из Галиције”, чија колекција данас, и поред крађе током Другог светског рата (око 500 дрвореза), садржи око 6500 јапанских експоната.

Ништа мање није важно ни то да је привукла пољске уметнике рођене шездесетих и седамдесетих година XIX века, од којих је већина студирала сликарство у Минхену и Паризу. Поред ликовних уметности обухватала је књижевност, позориште, музику. Као одређена епоха представљала је протест против капитализма, империјализма, стандардизације и техницизације друштвеног живота, рационализма, позитивизма, видећи решење у идејама социјализма и револуцији, филозофији витализма, интуиционизма Шопенхауера, Ничеа, Бергсона, у тзв. модернистичкој побуни у периоду 1900–1905. Иако револуција 1905. није успела, у уметности су се појавили оптимизам и активизам. Главни културни и

уметнички центри постају Краков, Лавов и Закопане. Уметници окупљени у њима за кратко време успевају да ухвате корак с европским модернистичким правцима: симболизмом, експресионизмом, катастрофизмом, декадентизмом, импресионизмом, сецесијом. Тачније, долази до мешања стилова, повезивања различитих уметности и уметника, који јавно изражавају презир према филистру, или човеку који се задовољава само материјалним стварима. Слоган „уметност ради уметности” укида дотад важеће појмове везане за ликовну уметност, као што су групе, уметнички правци, ставља акценат на појединца, индивидуализам. Захваљујући томе, младопољаци поред Западне Европе почињу да се интересују и за Оријент, за његову културу, филозофију, религију, уметност. Та интересовања испољавали су и у приватном животу. Салони престају да буду места окупљања. Замењују их кафане, кабареи, сликарски атељеи. И даље прате европску моду, с тим што високу моду замењују екстравагантном одећом: шешири са широким ободима, пелерине, необичне фризури, нападна шминка, рукавице, обавезно муштикле, слободни мушко-женски односи, јавно коришћење алкохола и дроге, поред мушкараца на јавним местима пуше и жене... Мењају се међуљудски односи. Брак више није светиња. Све што је било тајно постаје јавно. Провокативно јавно. У књижевности се даје примат осећањима над разумом, посебно песимизму, декадентизму, ониризму. Без обзира на то, на историјске прилике у Европи, после славног романтизма, такође европског, с обзиром на то да су највећи песници живели у емиграцији у Европи, младопољаци су се надовезивали на Рембоа, Бодлера, али и на Пшибишевског, који је одиграо значајну улогу у Европи и вратио се у Пољску, да пољским уметницима одржи лекцију о европској и светској уметности и филозофији живота. Многи су прихватили његове поуке. Многи нису, или су их прихватили делимично. Било како било, настајали су нови типови поезије, прозе и драме, књижевне критике, позоришта, часописи, и најважније: нови тип уметника и разнородност садржаја и форме изражавања. Јер, модернизам као одредница у француском језику значи савремен, садашњи. У случају Пољске ово се посебно односи на тему села, сељака, пролетера, сиромаша. Укидају се вишевековне границе међу сталелима. Појављују се уметници пореклом из средњег и нижег сталележа, званог интелигенција. Као новина, главни јунаци најпознатијих прозних и драмских дела бивају представници нижих сталележа. Посебно се то истиче у оквиру „закопанског стила”, чији је творац Стањислав Виткјевич, сликар, теоретичар уметности, пројектант кућа налик на племићке дворце широм Пољске, углавном од дрвета. У „закопански стил” убраја се и народна радиност (подхалањска

одећа, обућа, тканине од лана и вуне, везови, појасеви, ћилими, керамика и сл.), иконе сликане на стаклу, са простора јужне Пољске који се назива Подхале, који ће представљати Пољску на светским изложбама. Убрајају се овде и мешовити бракови. Племићи почињу да се жене сељанкама ради „освежења крви”, о чему говори драма *Свадба* Стањислава Виспјањског, који је истовремено главни представник тзв. велике реформе позоришта: писац, режисер, сценограф, костимограф. Током свог кратког живота успео је да упозна и прихвати модерну европску уметност, али и источњачку, коју је упознао током свог боравка у Паризу 1888–1889. Бавио се пољским пејзажом, посебно флором, чије трагове налазимо у његовој примењеној уметности (степениште Дома лекарског друштва), изразивши то бављење и сјајним цртежима биља, илуструјући бројне књиге пољских песника свога времена и најпознатије књижевне часописе флоралним елементима. И, украсивши зидном цветном орнаментиком краковску Богородичину и Фрањевачку цркву, а Фрањевачку и сјајним витражима на тему настанка света, таласастим линијама у духу сецесије.

У сликарству не само што се мења тематика већ и приступ слици, појављују се нови видови ликовног изражавања: графика, плакат, илустрација књиге, примењују се источњачке технике, посебно дрворез, на папиру, платну, свили. Мењају се линија, цртеж, боја, њихов распоред на слици, посебно под утицајем сецесије, која је такође много шта преузимала од источњачке, посебно кинеске и јапанске ликовне уметности. Много шта од тога задржало се до данас. Бијенале, а последњих година Тријенале графике у Кракову, светска манифестација, то показује. Највећу пажњу и даље привлаче пољски и јапански графичари, који су с правом награђивани широм света.

Међу њима посебно се истиче изложба слика и графика Леона Вичулковског, једног од најближих пријатеља Феликса Јасењског, који је живео и стварао на размеђи XIX и XX века, сликара, графичара, педагога, једног од најистакнутијих уметника Младе Пољске, одржана 2012. у Сталовој Воли поводом 160. годишњице његовог рођења. На њој су приказане фасцинације Вичулковског уметношћу Јапана, као и дела јапанских уметника из његове колекције. Укупно 60 дела. По мишљењу куратора изложбе Ане Крул, Вичулковски се до краја живота држао јапанских начела композиције, приказа простора, тачније дела простора, званог „асиметрија”, односно водио је својеврстан дијалог са јапанском ликовном уметношћу. Тај дијалог посебно се испољио у његовом сликању Татра, постигавши савршенство сликањем татранских језера, Морског ока и Црног језера.

Године 2018. у Музеју јапанске уметности и технике Манга одржана је изложба посвећена сликању Фуџија и пољских Татра, будући да су чест предмет сликања пољских и јапанских уметника, као и паркови и вртови. Заступљен је и низ истог дрвећа у обема земљама: бор, јела, храст, јасен, клен, с лишћем и без лишћа, у трави или у снегу, бамбуси. Веома су популарне као тема и воћке у цвату, трешње, вишне, шљиве – на сликама, графикама, параванима, керамици, порцелану, накиту...

Популарности јапанизма у Пољској допринели су и многи други сликари младопољаци, међу њима Олга Бознањска, која је најпре студирала сликарство у Минхену, а касније у Паризу, не вративши се никада у Пољску. Била је врхунски портретиста и прва сликарка која се инспирисала „јапанизмом”, који се на њеним сликама огледа у јапанској одећи особа које је портретисала и у композицији слике. Окушала се и у сликању пејзажа, међутим не може се мерити са великим пејзажистима, какви што су били Ви-чулковски, Фалат, Рушчиц, Чајковски, Камоцки и др. Критичари из времена Младе Пољске и данас сматрају да се јапански начин сликања пејзажа домаћих уметника огледа у сагледавању природе кроз „детал” или „асиметрију”, као и у замени платна даском и картоном. И, најважније, у „сагледавању духа природе”, придавањем „симболичног смисла” сликаном. А код оних који су сликали предмете (керамика, порцелан, лак), у сагледавању духа предмета. Многи су се огледали и у сликању цвећа, дрвећа, птица, животиња, риба, инсеката, веома честих мотива јапанског сликарства и графике, паравана, текстила, накита. Веома је било цењено зен сликарство, посвећено Буди и будизму, веома популарном у XX веку у Европи и свету уопште, које захтева велико мајсторство цртежа.

Из Мангине колекције јапанске и пољске уметности 2009. организована је велика изложба пејзажа. Организују се и изложбе пејзажа савремених светских уметника, посебно оних који упражњавају ленд арт. Само у 2018. години одржане су изложбе: Јапански дизајн, Јапанске милитарије, Међународна изложба бонсаија, Изложба јужнокорејске графике, Ваздух. Изложба Киоко Кумаи, светски познате уметнице, Изложба паравана, Дрво и земља, Буда. Стрип, Тајна папира. Пољско-јапанске инсталације, Сазнање. Заборављање. Буђење. Јапанска будистичка уметност из пољских колекција, Богатство ума. Уметност Тибета и Непала, Увек фрагмент. Рециклажа – Јажина Брилевска, Кимоно. Форма. Узор. Кимоно за ношење, Јапанске бајке и басне. У 2019. години биће приказане изложбе: Гјевонт и планина Фуџи, XIII јапански дани и др.

И композитори Младе Пољске почели су да стварју нову музику. Године 1905, захваљујући финансијској подршци кнеза Владислава Лубомирског, основали су Издавачко друштво младих пољских композитора Млада Пољска (Људомир Ружицки, Аполинари Шелуто, Карол Шимановски и Гжегож Фителберг), са седиштем у Берлину. Као и остали композитори прве половине XX века, поред коришћења пољског фолклора стварали су „модерну” музику. Међу њима најдаље је отишао Карол Шимановски, који је сматран најсветскијим пољским композитором после Шопена. Помињем их, јер је Феликс Јасјењски Манга био и велики љубитељ музике. И сам је концертирао, свирајући клавир и хармонијум.

У Београду, 27–28. 12. 2018. године.